

**PETER GULA:
METÓDY SPOLOČENSKEJ VLÁDY
A TOTALITNÝCH REŽIMOV**

V sociológii, vo filozofii i v kultúrno-politickom diani na Slovensku pôsobil Peter Gula (1914-1966) v štyridsiatych rokoch. Pracoval v Psychotechnickom ústave pri Krajskom ústave pre voľbu povolania a sociografii sa venoval v Geografickom ústave SAVU. Od roku 1946 bol tajomníkom Sociologického odboru Matice slovenskej a redaktorom jej Sociologického zborníka.

V sociológii bol P. Gula žiakom A. Štefánka, zaoberal sa sociológiou národa, jej noetickými a metodologickými problémami, osobitne slovensko-maďarskými vzťahmi. V sociológii politiky sa venoval postoju občana k štátu (pozri napríklad jeho štúdiu Postoje k štátu. In: Filozofický zborník, 1, 1940, s. 146-164). Predmetom jeho bádateľského záujmu boli i niektoré osobnosti z dejín sociológie (A. Štefánek, A. J. Chura, J. Svetoň a ďalší).

Svoju pripravenosť a orientáciu vo filozofii prejavil, keď sa zaoberal sociológiou vedy a poznania (vývin vedy a vznik problematiky typu, logické kategórie atď.), ale najmä vo svojich príspevkoch na filozofické témy, ktoré písal v rámci svojej spoločenskej angažovanosti v druhej polovici štyridsiatych rokov. Korene spoločenskej krízy videl vtedy predovšetkým v kríze človeka, v jeho svetonázdorovej kríze. Východisko z konfliktu medzi teocentricky orientovaným kresťanským svetonázorom a antropologicky orientovaným materialistickým svetonázorom nachádzal v dôslednom kresťanskom svetonázore. V otázke vzťahu jednotlivca a spoločnosti odmietal ako liberalistické zbožňovanie jednotlivca, tak aj kolektivismus každého druhu a hlásil sa k tzv. kresťanskému personalizmu, podľa ktorého je spoločnosť pre človeka prirodzenou danosťou a ako taká má byť v službách rozvoja osobnosti.

Bol proti totalitným praktikám vo filozofii. Spolu s A. Hirnerom a J. Dieškom postavil sa v roku 1941 na obranu plurality názorov na stránkach Filozofického zborníka. O niekoľko rokov neskôr patrila opäť k tým, čo včas spozorovali nebezpečenstvo novej totality a poukazovali na jej spôsoby ovládania spoločnosti. Svedčí o tom i jeho článok, ktorý uverejňujeme.

Na Prvej konferencii o súčasnom stave filozofie na Slovensku v roku 1950 bol P. Gula citovaný ako predstaviteľ vedy, "ktorá skončila v najvulgárnejšom filozofickom idealizme, v primitivizme a vo fetišizme". Pravdepodobne aj preto sa v období po tejto udalosti vytratil z nášho sociologického a filozofického života a pôsobil iba ako redaktor zdravotníckych časopisov.

ak

Dnes, keď sme už v našej generácii na vlastnej koži skúsili rozmanité spôsoby vlády, nijako nám neuškodí zamyslieť sa aj nad týmito otázkami, najmä teraz, keď po rozmanitých, často i trpkých skúsenostiach hľadáme tie najvhodnejšie spôsoby spoločenskej vlády, ktoré pri zachovaní spoločného cieľa, ktorým je všeobecné dobro celkom, zachovali čo najväčší rozsah osobných slobôd človeka, ktoré sú výdobytkom a dedičstvom kultúrneho a civilizačného snaženia minulého storočia. Žili sme za prvej Československej republiky v atmosfére slobody, v demokracii liberalistického charakteru a zažili sme aj autoritatívnu vládu, vládu pevnej ruky, diktatúru. Žili sme v tieni ochrany právneho kodexu, ktorý dával občanovi možnosť žalovať aj štát a zažili sme, čo aj krátke to boli údobia, vládu úplnej ľubovôle, kedy majetok, sloboda, životy blízkych i život vlastný závisely na nálahe a ľubovôli jednotlivcov, kedy len o vlások sme unikali životnej katastrofe. Mali sme vtedy možnosť zažiť všetky krajné extrémne formy vlády. Vládu, rešpektujúcu slobody a práva človeka, a vládu bezohľadného násilia, ktorá zašliaapala a k tomu potlačila všetko, čo s ňou nesúhlasilo. Vládu opierajúcu sa o zákon, právny poriadok i osobný despotizmus najmä vojenských jednotiek. Zažili sme to priamo, alebo sme sa o tom dopočuli či dočítali. No táto skúsenosť núti nás zamyslieť sa nad spôsobmi vládnutia, aby sme si z nich mohli vybrať najvhodnejší.

Jedným z najužívanejších spôsobov vlády v totalitných režimoch je spoločenský tlak násilia. Splnenie vládnych nariadení je tu podopreté krutými trestnými sankciami, ktoré sa hneď dôsledne a bezohľadne uplatňujú. Jednotlivec nemá tu nijakej právnej ochrany, nijakých zákonom zaručených osobných práv, ale je úplne podriadený vládnej moci, ktorá mu diktuje nie len určité spôsoby zachovania, ale predpisuje, ako má smýšľať a cítiť. Každý má a musí byť taký, ako sa to predpisuje a len taký. Nemá práva na privátne osobné smýšľanie, cítenie, záujmy a želania. Takýto despotizmus, o ktorom sme sa dočítávali v dejepise v súvislosti so starovekými ríšami ako babylonská, asýrska, perská, zažila dnešná Európa pod nemeckou okupáciou v miere omnoho širšej, než sa mohlo v staroveku prejaviť. A jej výsledok u okupovaných národov? Nijaký! Čím väčší bol tlak, tým sa hlbšie utvrdzovaly široké vrstvy vo svojom odpore. Duchovný život národa, jeho presvedčenie a ideály, jeho vodcovia utiahli sa do podzemia, kde to žilo intenzívne a hlboko a vybuchovalo v akciách odporu, ktorým nemohli zamedziť nijaké očistné akcie a strieľanie rukojemcov. Celý tento proces nám ukázal, že násilie, spoločenský tlak, je metódou, ktorá pri ovládnutí a zachytení určitej spoločenskej skupiny je naprosto bez účinku. Ba má práve opačný účinok. Upevní ľudí v ich doterajšom čo aj v nesprávnom presvedčení. Má len zdanlivo prajný výsledok. Prívrženci skupiny, ktorá má byť ovládnutá, sa naoko podriaďa a zapoja, no v podzemí sa organizujú, duševne posilňujú a čakajú priaznivú chvíľu pre otvorenú revolučnú akciu, ktorá prekvapí vládnucu skupinu, keď sa toho najmenej nazdá. Popri tejto absolútnej neúčinnosti je to metóda, ktorá sa protiví morálnemu a ľudskému cíteniu dnešného človeka. I keď je použitá pri odstraňovaní zla, môže sa ľahko stať sama nemorálnou a neľudskou. Použitie sankcií a spoločenského tlaku musí byť podriadené morálke, mravným normám a hodnotám. Len čo sa rozhodneme, že sú dovolené všetky prostriedky k odstráneniu zla, potom sa už ľahko dá odlíšiť dobré od zla, ktoré sme chceli zničiť. A následok: vláda neistoty, strachu a hrôzy. Účinok: opačný.

Druhou omnoho účinnejšou metódou vlády je sugescia. Dnešný davový človek, málo premýšľajúci, nekritický svetonáhľadove, neustálený, túžiaci po citových vzruchoch, jej ľahko podľahne. I s týmto spôsobom ovládnutia, presvedčovania a zachytenia širokých mas so strany vlády sme sa stretli najmä za vojnových rokov. Dnešný človek urobil z tohto spôsobu ovládnutia človeka celú vedu, ktorá sa z hospodárskeho života, kde bola známa ako veda o reklame, dostala do politiky, kde sa honosila názvom propaganda. Vypestovala sa do takej dokonalosti, že predstavovala nielen prostriedok ovládnutia, ale i bojový prostriedok veľmi účinný, ktorého vzájomné používanie sa označovalo ako nervová vojna. Ide tu o sugerovanie, nanútenie určitej mienky, určitých presvedčení, ktoré sú v shode so spoločenskými cieľmi vlády. Jedným z najúčinnějších nástrojov tohto sugestívneho ovládania je rádio, ktoré umožňuje tlmočenie náhľadov veľkému množstvu poslucháčov súčasne bez ohľadu na vzdialenosť. Ďalším takým prostriedkom je tlač, najmä denné noviny. Rádio a noviny staly sa dennou potravou dnešného človeka. V nich ukojuje svoju zvedavosť a v nich hľadá poučenie a pomocou nich ho možno najúčinnnejšie ovládať. Popri tomto závažnou je i osobná sugescia, či už ide o drobného človeka, ktorý sdeľuje druhému jednotlivcovi či úzkemu krúžku určité náhľady a snaží sa získať pre ne, či už ide o politického vodcu, na ktorého sa upierajú a ktorého počúvajú široké masy. Sugescia nie je len slovom, ale aj príkladom. Tu je dôležitým činiteľom jeho prestíž v mase. Masa, dav, ktorý je nekritický a rád sa dá viesť, zbožňuje takéhoto vodcu a dá sa viesť slepo aj do záhuby. Popri osobnej sugescii pôsobí určitým tlakom na človeka i celá spoločenská atmosféra. V spoločnosti robíme často veci, ktoré by sme samotní nerobili. Sociálna atmosféra pôsobí tak na nás veľmi a pri tom podvedome a akosi spontánne. Pri tom veľmi účinne pôsobia rozmanité obradnosti: pozdravy, uniformy, slávnosti. Do tohto sugestívneho spôsobu ovládania môže byť zapnutá i veda, filozofia, krásna literatúra a umenie vôbec.

Tento spôsob ovládania a ovplyvnenia je veľmi účinný, pretože naväzuje na citovú vrstvu v človekovi, na jeho záujmy, želania, potreby, na jeho náladu. Dnešný človek, práve pre svoju nekritičnosť, lenivosť v rozmyšľaní a nedostatočné vzdelanie, je tu málo odolný. Ak sa udrie na strunu jeho záujmov, potrieb a želaní, tak sa dá slepo viesť. V tejto nekritičnosti je tragédia moderného človeka, ktorý naletel na primitívne, nemorálne ideológie, len keď vyhovovaly jeho pýche, ctibažnosti, egoizmu, nenávisti a v mene týchto ideológií ženie sa do záhuby pod vedením rovnako primitívnych politických vodcov bez svedomia a mravnosti. Ovládanie sugesciou samo v sebe je veľmi účinným prostriedkom ovládania. Môže byť v službách všeobecného dobra spoločnosti a môže byť aj zneužitý. Zlyháva, ak sa neopiera o určité základné túžby členov kolektíva, pretože jej potom ľudia nedôverujú. Dnešného človeka treba vychovávať preto ku kritičnosti a opatrnosti voči tomu, čo sa mu predkladá.

Tretou vládnu metódou používania v totalitných režimoch je vláda pomocou spoločenských ideálov, ktoré sa obyvateľstvu podávajú v usporiadanom ideologickom celku pomocou rozmanitých metód propagandy. Vláda stavia svoje jednanie do takeho svetla, že ním sleduje uskutočnenie týchto vysokých ideálov a v mene týchto ideálov žiada od obyvateľstva bezpodmienečnú poslušnosť a oddanie sa. Ak sa vláde podari presvedčiť obyvateľstvo o absolútnej hodnote týchto ideálov, získa tým dôležitú sankciu pre svoje opatrenia a nariadenia. Tieto stávajú sa pre obyvateľov mravnou

povinnosťou, lebo ved' smerujú k uskutočneniu najvyšších ideálov, ktoré vláda sleduje. V takomto presvedčení vraždil nemecký vojak židov, nehľadiac ani na ženy a malé deti.

Vidíme tedy, že ovládať možno masu aj pomocou ideálov, ktoré majú nemravné, neľudské, skazonosné dôsledky, nedôstojné kultúrneho človeka, nedôstojné kresťana. Tieto falošné ideály opierajú sa obyčajne o najnižšie vášne človeka, ako je egoizmus, závisť, nenávisť, pýcha a pod. Vždy sa v nich apeluje na najnižšie záujmy, na egoizmus, podceňuje sa závisť a nenávisť proti druhým skupinám a vyvoláva sa pýcha na seba samého a vlastné snaženie. V tomto sú spoločné črty pri zachycovaní nekritickej a nerozmýšľajúcej masy skoro u všetkých totalistických režimov. K akému kultúrnemu úpadku, do akej katastrofy vedie sledovanie takýchto falošných ideálov, ktoré neberú ohľad na absolútne mravné hodnoty, videli sme na osude Nemecka.

Aby nemohol byť svedený, musí si dnešný človek vypestovať schopnosť kritičnosti, musí veľa premýšľať nad tým, čo sa mu takto podáva, opatrne to vážiť a domýšľať mravné dôsledky týchto ideálov. Musí sa k tomu vybudovať ucelený svetový a životný náhľad vychádzajúci z Boha ako prvopočiatku a posledného cieľa stvorenstva, z Boha, pred ktorým moderný človek uteká a schováva hlavu do piesku, musí sa vrátiť k mravným hodnotám kresťanstva, ktoré sú ako nosná kostra v základe našej civilizácie a bez ktorých by bol spoločenský život bojom všetkých proti všetkým alebo otroctvom. Tým získa najspoločnejšie merítka pre posúdenie toho, čo sa mu v propagande ako kýžený ideál podáva. Takto bude môcť čeliť zneužitiu týchto spôsobov vlády.

Príspevok sme prevzali z denníka Sloboda, roč. I., č. 108, 11. september 1946, s. 3. Lexiku, syntax a pravopis sme redakčne neupravovali.

FERKO SKYČÁK: **NÁŠ PRÍSPEVOK KU POKOJU**

Smelo sa púšťame do zvládnutia zdanlivo tak vzdialenej a stratenej veci, ako je svetový mier. Pravda, nesmieme sa nazdávať, že mier tento môžeme uskutočniť razom, hybom jedinej ruky, otočením nejakej tajnej kľuky, ktorú ľudstvo doteraz nepoznalo. Svetový mier nemôžeme budovať ani na spôsob nejakého veľkého technického diela, ako sa napríklad buduje Oravská priehrada, kde stavba sa rozvrhuje na desaťročie, kde práca pri všetkých ťažkostiach s mesiacom na mesiac, s roka na rok viditeľne pokračuje a rastie. Nie, svetový mier nie je vecou jednotlivcov a skupín. Nijaký diktátor alebo svätec, nijaký filozof alebo národohospodár, nijaký bankár alebo kňaz, ani pápež sám osebe nemôže tento mier privodiť. Svetový mier je záležitosťou božou a ľudskou navzájom. Je vecou ducha a hmoty, preto, hoci je v základe jednoliaty, pojíma do seba všetky priestorové a časové čísla tohto sveta. Hoci vyrastá z ľudských myslí a srdiec, zahrnuje v sebe každé vlnenie inštinktu a každý záchvev hospodárskej reality. Svetový mier nemožno vytvoriť len nejakou novou mocenskou organizáciou, európskou alebo